UDK 37.013

TA’LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMATNI RAQAMLASHTIRISH VA PEDAGOGLARNING KASBIY MAHORATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY PSIXOLOGIK MODELLARNING O‘RNI

Qorshiyev Bekzod Abduraimovich,
Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi
Akademik faoliyatni muvofiqlashtirish bo‘limi boshlig‘i

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim tizimida psixologik xizmat ko‘rsatishning zamonaviy modellari, rivojlanish tendensiyalari va ularni pedagog kadrlar malakasini oshirish jarayoniga integratsiya qilish masalalari yoritilgan. Shuningdek, raqamlashtirish va sun’iy intellekt texnologiyalari sharoitida pedagog-psixologlar hamda o‘qituvchilarning kasbiy barqarorligini ta’minlash, stressni boshqarish va emotsional toalishning (burnout) oldini olish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: psixologik xizmat, zamonaviy modellar, pedagogik mahorat, raqamlashtirish, kasbiy kompetensiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash, xorijiy tajriba, emotsional toalish.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimiga mutlaqo yangicha yondashuvlarni joriy etishni talab qilmoqda. Jamiyatdagi va ta’lim sohasidagi tezkor raqamli transformatsiya jarayonlari o‘quv jarayonining barcha qatnashchilariga, xususan o‘qituvchi va o‘quvchilarga ruhiy-psixologik jihatdan sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli ta’lim muassasalarida va malaka oshirish tizimida psixologik xizmat ko‘rsatishni takomillashtirish hamda uning zamonaviy, ijobiy va samarali modellari hamda mexanizmlarini amaliyotga tatbiq etish ustuvor masalalardan biridir.

Pedagogik mahorat markazlarida o‘qituvchilar va pedagog-psixologlarning kasbiy mahoratini oshirish jarayoni faqatgina fan mazmuni va metodikasi bilan cheklanib qolmasdan, ularning shaxsiy va kasbiy psixologik barqarorligini rivojlantirishni ham qamrab olishi zarur. Zamonaviy psixologik xizmat tizimi nafaqat yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etish (reaktiv yondashuv), balki muammolarning oldini olish, shaxsiy va kasbiy o‘sishni rag‘batlantirish hamda sog‘lom psixologik muhitni shakllantirish (proaktiv yondashuv) tamoyillariga tayanishi kerak.

Xususan, uzluksiz kasbiy ta’lim jarayonida o‘quv-metodik faoliyatni muvofiqlashtiruvchi O‘quv bo‘limi tomonidan malaka oshirish kurslariga zamonaviy psixologik texnologiyalarni va proaktiv modullarni tizimli kiritib borish muhim strategik ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy o‘qituvchi nafaqat o‘z fani bo‘yicha chuqur bilimga, balki o‘quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini to‘g‘ri baholash, sinfda ijobiy emotsional iqlim yaratish hamda turli inqirozli va stressli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi lozim.

Shu bilan birga, ta’lim muhitiga sun’iy intellekt, masofaviy ta’lim texnologiyalari va raqamli platformalarning faol kirib kelishi pedagoglardan kognitiv moslashuvchanlik va yuqori darajadagi emotsional intellektni talab etmoqda. Raqamlashtirish sharoitida an’anaviy psixologik xizmat ko‘rsatish shakllari o‘z samaradorligini yo‘qotib, ularning o‘rnini moslashuvchan, raqamli monitoringga asoslangan hamda pedagoglarning kasbiy toalishini (burnout) oldini oluvchi integratsiyalashgan modellar egallamoqda. Bu esa Pedagogik mahorat markazlari oldiga psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimining metodologik va amaliy asoslarini qayta ko‘rib chiqish ilevini qo‘ymoqda

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini shaxsning kasbiy shakllanishi, uzluksiz ta’lim va zamonaviy psixologik xizmat tizimini modelashtirishga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqotda ta’lim tizimida psixologik xizmatni raqamlashtirish sharoitida pedagogik mahorat markazlari tinglovchilarining kasbiy barqarorligi va psixologik tayyorgarligini oshirishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash hamda tizimli tahlil qilishga alohida e’tibor qaratildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi **metodologik tamoyillar** va **metodlar** majmuasidan foydalanildi:

1. **Tizimli-tarkibiy yondashuv tamoyili:** Psixologik xizmat ko‘rsatish tizimi yaxlit obyekt sifatida qaralib, uning tarkibiy qismlari (diagnostik, profilaktik, korreksion-rivojlantiruvchi va maslahat yo‘nalishlari) hamda ularning raqamli muhitdagi o‘zaro aloqadorligi va funksional vazifalari tahlil qilindi.

2. **Kompetensiyaviy yondashuv tamoyili:** Pedagog-psixologlar va o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda ularning raqamli savodxonligi, emotsional intellekti hamda stressga chidamliligini (resilience) kasbiy kompetensiyaning ajralmas tarkibiy qismi sifatida baholashga tayandir.

3. **Ilmiy-qiyosiy tahlil va umumlashtirish metodi:** Xalqaro (AQSh, Germaniya, Yevropa Ittifoqining DigComp 2.2 doirasi) va milliy ta’lim amaliyotidagi psixologik xizmat ko‘rsatish modellarining samaradorligi qiyoslanib, Pedagogik mahorat markazi sharoitiga moslashtirilgan umumlashtiruvchi xulosalar chiqarildi.

Tadqiqotning **konseptual yo‘nalishi** uchta izchil bosqichni o‘z ichiga oladi:

Diagnostik-tahliliy bosqich: Malaka oshirish kurslariga kelayotgan pedagoglarning psixologik ehtiyojlari, kasbiy toalish (burnout) darajasi va raqamli psixologik vositalardan foydalanish tayyorgarligini aniqlash;

Modelashtirish bosqich: An’anaviy va raqamli psixologik xizmat ko‘rsatish mexanizmlarini uyg‘unlashtiruvchi gibrid (invariant va variativ) psixologik qo‘llab-quvvatlash modelini ishlab chiqish;

Amaliy-tavsiyaviy bosqich: O‘quv bo‘limi va o‘qituvchilar uchun malaka oshirish jarayonida qo‘llashga mo‘ljallangan psixologik-pedagogik tavsiyalar majmuasini shakllantirish.

Ushbu metodologik yondashuv ta’lim tizimida psixologik xizmat ko‘rsatishni raqamlashtirish va pedagog kadrlar malakasini oshirish jarayonini ilmiy asoslangan holda tizimlashtirishga hamda keyingi amaliy-empirik tadqiqotlar uchun puxta nazariy zamin yaratishga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribalar va ularning tahlili

Xalqaro tajribada psixologik xizmat tizimi bosqichma-bosqich rivojlanib, bir necha asosiy modellar asosida faoliyat olib bormoqda:

Ekologik-tizimli model (AQSh va Kanada tajribasi): Ushbu model o‘quvchi va pedagogning ruhiy holatini faqat shaxsiy omillar bilan emas, balki ularni qurshab turgan ijtimoiy muhit (oilaviy, maktab, jamiyat) bilan uzviy bog‘liqlikda ko‘rib chiqadi. Bu yondashuv psixologik xizmatni o‘quv jarayonining ajralmas qismiga aylantirish imkonini beradi.

Inklyuziv hamkorlik va qo‘llab-quvvatlash modeli (Germaniya va Shimoliy Yevropa): Germaniya va Finlyandiya tajribasida psixologik xizmat ko‘p tarmoqli mutaxassislar guruhi (psixolog, pedagog, kouch, sosial xodim) tomonidan ko‘rsatiladi. Bu model o‘qituvchining professional stressini kamaytirishga va korreksion-rivojlantiruvchi muhitni yaratishga xizmat qiladi.

DigComp va Raqamli psixologik xizmat modeli (Yevropa Ittifoqi): Yevropa mamlakatlarida psixologik xizmat ko‘rsatishda onlayn diagnostika va avtomatlashtirilgan tahlil platformalaridan keng foydalaniladi. Bu esa pedagogik va psixologik muammolarni erta bosqichda aniqlash hamda masofaviy psixologik maslahatlar berish samaradorligini oshiradi.

Xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, psixologik xizmat modeli an’anaviy maslahat berishdan profilaktik, interaktiv va raqamli monitoring shakliga o‘tmoqda.

Raqamli transformatsiya va ta’limdagi o‘zgarishlar sharoitida psixologik xizmat tizimini rijovlantirishning quyidagi **to‘rtta ustuvor yo‘nalishi (modeli)** ajratib ko‘rsatiladi:

1. Kognitiv-rivojlantiruvchi yo‘nalish: Pedagog va o‘quvchilarning tanqidiy va moslashuvchan fikrlashini rivojlantirish, raqamli muhitdagi axborotlar bilan ishlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.

2. Emotsional-barqarorlik yo‘nalishi: O‘qituvchilar va psixologlarda kasbiy toalish (burnout) profilaktikasi, stressni boshqarish va emotsional intellektni oshirish.

3. Kompetensiyaviy-texnologik yo‘nalish: Psixologik xizmat jarayoniga zamonaviy testlar, raqamli so‘rovnomalar va sun’iy intellekt vositalarini tatbiq etish.

4. Tashkiliy-interaktiv yo‘nalish: Pedagogik mahorat markazlari bazasida pedagog kadrlar uchun muntazam psixologik treninglar va kouching mashg‘ulotlarini tashkil etish.

5. O‘quv bo‘limi tomonidan malaka oshirish kurslarining o‘quv rejalariga psixologik tayyorgarlik va profilaktika modullarini ko‘proq kiritish o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish bilan bir qatorda ularning ruhiy barqarorligini ham ta’minlaydi.

Ta’lim tizimida psixologik xizmatni raqamlashtirish va uni zamonaviy modellar asosida qayta ko‘rib chiqish — zamonaviy pedagogik mahorat markazlari va ta’lim muassasalari faoliyatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘tkazilgan nazariy va metodologik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, psixologik xizmatni raqamlashtirish faqatgina diagnostika jarayonlarini avtomatlashtirish bilan cheklanmay, pedagog kadrlar va psixologlarning kasbiy barqarorligi, emotsional intellekti hamda moslashuvchanligini oshirishga kompleks yondashuvni talab etadi.

Zamonaviy psixologik modellar va xalqaro tajribalar (DigComp, dual hamkorlik va ekologik-tizimli yondashuvlar) shuni tasdiqlaydiki, an’anaviy reaktiv (muammo yuzaga kelganda aralashish) yondashuvdan proaktiv (muammoning oldini olish va kasbiy o‘sishni rag‘batlantirish) modelga o‘tish zarur. Bu jarayonda Pedagogik mahorat markazlarining o‘quv bo‘limi o‘qituvchilarning kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini malaka oshirish dasturlariga uzviy integratsiya qilishi muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalariga tayanib, psixologik xizmat tizimining samaradorligini oshirish bo‘yicha quyidagi amaliy taklif va tavsiyalar ilgari suriladi:

Dasturlarni modifikatsiya qilish: Malaka oshirish kurslarining o‘quv reja va dasturlariga pedagogik stressni boshqarish, kasbiy toalishning (burnout) oldini olish hamda emotsional intellektni rivojlantirish bo‘yicha maxsus amaliy modullarni kiritish;

Raqamli platformalarni tatbiq etish: Pedagog-psixologlar uchun diagnostika va monitoring ishlarini yengillashtiruvchi, masofaviy psixologik maslahat va metodik yordam ko‘rsatish imkonini beruvchi yagona raqamli psixologik platformani yaratish;

Kadrlar kompetensiyasini oshirish: Pedagogik mahorat markazi bazasida pedagog-psixologlar va fan o‘qituvchilari uchun sun’iy intellekt va raqamli diagnostika vositalaridan unumli foydalanish bo‘yicha maqsadli trening hamda kouching mashg‘ulotlarini muntazam tashkil etish;

Tizimli monitoring: Pedagoglarning kasbiy moslashuvi va psixologik holatini baholashning ko‘p darajali indikatorlarini ishlab chiqish hamda ushbu natijalar asosida o‘quv jarayonini korreksiya qilib borish.

Xulosa qilib aytganda, raqamlashtirish sharoitida psixologik xizmatning zamonaviy modellarini joriy etish ta’lim sifatini oshirish, pedagoglarning kasbiy salohiyatini to‘liq namoyon etishi va sog‘lom psixologik muhitni ta’minlashning puxta poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Yana boshqa qism bo‘yicha qo‘shimcha kerak bo‘lsa, aytsangiz davom ettiramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. 2023-yil 11-sentabr, PF-158-son.
3. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
4. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: Sharq, 2002.
5. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.